

πάσαν αὐτῆς τὴν δύναμιν. Οὐκ ἄρα τελείως αὐτὴν θεωρεῖ, καθόσον ἐστὶν ἀπλῶς θεωρητὴ.

8. Ὅτι ὁρῶν τὴν θείαν οὐσίαν ὁ νοῦς ὁ κτιστὸς οὕτως, ἐν αὐτῇ τὰ ἄλλα ὁρᾷ καὶ γινώσκει, οὐ μέντοι πάντα τὰ ἐν αὐτῇ ὁραῖσθαι δυνάμενα. Οὐ γὰρ ὅλην περιλαμβάνει ὁ νοῦς, ἀλλὰ πάντα τὰ τῶν πραγμάτων γένη καὶ εἶδη καὶ δυνάμεις αὐτῶν καὶ τὴν ὅλην τοῦ παντὸς τάξιν. Καὶ ἐπεὶ τὰ καθ' ἐν εἶδος νοούμενα ὁμοῦ πάντα μιᾷ νοήσει νοοῦνται, ἀνάγκη τὸν τὴν θείαν οὐσίαν ὁρῶντα νοῦν οὐ μεταβατικῶς, ἀλλ' ὁμοῦ πάντα θεωρεῖν.

11. Ἐν δὲ τῇ παρουσίᾳ ζωῆ ἀδύνατον οὕτως ὁρᾶν τὸν Θεόν, ὅπου γε οὐδὲ τὰς χωριστὰς οὐσίας, καὶ κτιστὰς οὔσας, ἐνταῦθα νοεῖν δυνάμεθα· ὅθεν οὐδ' ἐστὶν ἐν τῇ παρουσίᾳ ζωῆ ἡ ἐσχάτη τοῦ ἀνθρώπου εὐδαιμονία.

12-13. Ἔστι μέντοι γε τοῖς ἀνθρώποις ἐνταῦθα καὶ ὑπὲρ τὴν φυσικὴν γνῶσιν τοῦ λόγου ἄλλη διὰ τῆς χάριτος. Εἰ γὰρ καὶ μὴ δυνάμεθα τὴν θείαν οὐσίαν ὁρᾶν, ὡς ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν μόνων γινώσκοντες, τῶν μὴ ὀριζόντων ὅλην τὴν θείαν δύναμιν, τοσοῦτον μόνον γινώσκοντες τῇ φυσικῇ τοῦ λόγου φωτὶ ὅτι ἐστὶ Θεός, ἀλλὰ τῷ τοιούτῳ φωτὶ τῆς ἐκ Θεοῦ χάριτος βοηθήσεως καὶ τῇ διὰ τῶν φαντασμάτων γνῶσει ἃ ἐκ τῶν αἰσθητῶν προσείληπται, καὶ πρὸς τὸ γινώσκειν ὑπερκειμένα τινὰ τελειούμεθα. Ῥώννυται τε γὰρ τῷ φωτὶ τῆς χάριτος τὸ φυσικὸν φῶς, ὥστε ἐκεῖνα εἰδέναι τε καὶ νοεῖν δύνασθαι. Καὶ φαντάσματα θεόθεν ἐν τῇ διανοίᾳ τυποῦνται, ἐμφαντικώτερα τῶν ἐκ τῶν αἰσθητῶν εἰλημμένων, ὡς ἐκ τῶν προφητικῶν θεωριῶν δῆλον. Καὶ αἰσθητὰ δὲ τινὰ πολλάκις τυποῦνται θεόθεν, ὡς τὸ Πνεῦμα ἐν εἶδει περιστερᾶς· καὶ φωναί, ὡς τὸ „οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός“.

26

XIII. — Περὶ τῶν θείων ὀνομάτων.

1. Ὅτι δυνατὸν ἡμῖν ὀνομάζεσθαι τὸν Θεόν, ὡς καὶ γινώσκεται, τουτέστιν ἐκ τῶν κτισμάτων, τῷ εἶναι ἀρχὴν πάντων, καὶ ἀφαιρέσεως τρόπου καὶ ὑπεροχῆς.

2. Ὅτι τὰ περὶ Θεοῦ λεγόμενα αὐτὴν μὲν τὴν οὐσίαν σημαίνουσι τὴν θείαν καὶ οὐσιωδῶς αὐτοῦ κατηγοροῦνται, οὐ μὴν ἱκανοῦσι παριστάνειν αὐτόν· οἰκείως γὰρ τῇ ἡμετέρᾳ νυνὶ γνῶσει τοῦτον δηλοῦσιν, τῇ ἀτελεῖ. Οὔτε δὲ ὡς ἀγαθότητος αἴτιος ἢ ὡς μὴ πονηρός, ἀγαθὸς λέγεται, τουτέστιν σχέσει ἢ ἀφαιρέσει, ἀλλ' ἀνάπαλιν, ὡς αὐτὸς ἀγαθὸς ὢν φύσει καὶ προ-
36 ἔχων καὶ ὑπερέχων πάσαν ἀγαθότητα, ἀγαθὸς λέγεται, ᾧ ἀκολουθεῖ τὸ καὶ τοῖς οὐσιν οἰκοθεν αὐτὸν ἐποχетеύειν τὴν ἀγαθότητα.

3. Ὅτι τὰ θεία ὀνόματα κατὰ μὲν τὰς τελειότητας αὐτῶν ἰδίως ἀρμόττουσι τῷ Θεῷ καὶ μᾶλλον ἢ τοῖς κτίσμασι· κατὰ δὲ τὸν τοῦ σημαί-

νειν τρόπον ανάπαλιν ἔχει· οὐκ εἰσὶ δὲ ταῦτοσήμεντα, εἰ καὶ ἐν σημαίνουσι πρᾶγμα, διὰ τὸ πολλοῖς καὶ διαφόροις λόγοις αὐτὸ σημαίνειν.

4-5. Ὅτι ταῦτα οὐ συνωνύμως τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν κτισμάτων κατηγοροῦνται. Τὰ γὰρ ἀποτελέσματα, τῇ δυνάμει τῆς ποιητικῆς αἰτίας μὴ ἐξισούμενα, ἐνδεῶς τὴν ὁμοιότητα δέχεται, ὥστε τὸ ἐν τοῖς ἀποτελέσμασιν ὀλικῶς καὶ διηρημένως ὄν ἀπλῶς καὶ ἁπλῶς εἶναι ἐν τῇ αἰτίᾳ. Ἄλλ' οὐδὲ ὁμωνύμως ἀντικρυσ· οὐδὲν γὰρ ἀπὸ τῶν κτισμάτων ἀπεδείκνυτ' ἂν οὕτω περὶ Θεοῦ. Ἄλλὰ ἀναλογικῶς· τοῦτο γάρ, μεταξὺ ἐκείνων, ὡς τὸ ὑγιεινὸν κατὰ τοῦ οὐρου, ἢ σημεῖον, καὶ κατὰ τοῦ φαρμάκου, ἢ αἴτιον.

6. Ὅτι τὰ μεταφορικῶς εἰπὸν ἀναλογικὰ ὀνόματα κατὰ μὲν τὸ σημαίνον προτέρων ἐπὶ Θεοῦ λέγονται· κατὰ δὲ τὸν τοῦ σημαίνειν τρόπον, τῶν κτισμάτων· ἀδύνατον γὰρ ἐπὶ Θεοῦ ἐρισθῆναι αὐτὰ, εἰ μὴ διὰ τῶν κτισμάτων.

7. Ὅτι καὶ ἀπὸ χρόνου κατηγοροῦνται τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἀϊδίως, ὅσα ἀναφορὰν αὐτοῦ πρὸς τὰ κτίσματα σημαίνει, διὰ τὴν τῆς κτίσεως μεταβολὴν, οὐ τὴν τοῦ Θεοῦ, ὡς ὁ κίων γίνεται δεξιός, ἡμῶν, οὐκ αὐτοῦ μεθισταμένου. Ἐκεῖνα μὲν γὰρ πραγματικῶς ἀναφέρονται πρὸς τὸν Θεόν, αὐτὸς δὲ πρὸς αὐτὰ κατὰ λόγον μόνον.

8. Ὅτι τὸ Θεός ὄνομα, ἐνεργείας ὄν τῆς πάντ' ὀρώσης καὶ προνοούσης, πρὸς τὸ τὴν θείαν φύσιν σημαίνειν ἐπίκειται· ἀπὸ τίνος γὰρ ἐνεργείας καὶ ιδιότητος τὴν τοῦ πράγματος οὐσίαν παρονομάζομεν.

9. Ὅτι τὸ Θεός ὄνομα ἀκοινωνήτον μὲν ἐστὶ κατὰ πρᾶγμα, κοινὸν δὲ κατὰ δόξαν, ὡς τὸ ἥλιος ὄνομα τοῖς γε πολλοῖς ὑποτιθεμένοις ἡλίους κοινωνητὸν ἐστὶ πλείοσιν, ἀληθῶς ἐνὸς ὄντος ἡλίου· κατὰ δὲ τινὰ σημασίαν ἄλλην καὶ ὁμοιότητα ἐστὶ καὶ κοινὸν ἀληθῶς, ὡς τὸ „ἐγὼ εἶπα, θεοὶ ἐστε“.

11. Ὅτι μάλιστα ἴδιον τοῦ Θεοῦ, τὸ ὦν ὄνομα. Οὐδὲν γὰρ ἄλλο εἶδος σημαίνει, ἀλλ' αὐτὸ τὸ εἶναι· τοῦ Θεοῦ δὲ ἢ οὐσία καὶ τὸ εἶναι ταῦτόν· καὶ ὅτι οὐδένα τρόπον ὀρίζει τοῦ εἶναι· ὁ δὲ Θεός, πέλαγος οἶδόν τι οὐσίας ἄπειρον καὶ ἄριστον· καὶ ὅτι προσημαίνει τὸ ἐν τῷ ἐνεστῶτι εἶναι· τοῦ Θεοῦ δὲ τὸ εἶναι οὐκ οἶδε τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον.

XIV. — Περὶ τῆς θείας ἐπιστήμης.

f. 199 v

1. Ὅτι ἐστὶν ἐν τῷ Θεῷ ἐπιστήμη. Ἔστι γὰρ ἐν τῷ ἐσχάτῳ τῆς ἀυλότητος· καὶ ἐν τῷ ἐσχάτῳ ἄρα τῆς γνώσεως. Τὰ δὲ τὸ ἑαυτῶν εἶδος ἔχοντα μόνον, οἷα τὰ ὀλικὰ, οὐ δύνανται γινώσκειν. Τὸ δὲ γινώσκον καὶ τὸ τοῦ γινωσκομένου εἶδος ἔχει. Οὐ μὲν ἐστὶν ἐξὶς ἢ θεία ἐπιστήμη· τὰ γὰρ προσήκοντα τῷ ἀτελεῖ τῶν κτισμάτων τῆς θείας ἐκβάλλεται σημασίας.

2. Ὅτι καὶ μάλιστα ἐπίσταται καὶ νοεῖ ἑαυτόν, διότι ἁπλῶς ἐστὶ πάντη καὶ ἑαυτῷ μάλιστα ἐν· τὸ τε γὰρ κεχωρισμένον τῆς βλῆς νοητὸν

ἐστιν, ὡς κεχώρισται ἢ φύσει, ἢ ἀφαιρέσει· καὶ τὸ νοητὸν νοεῖται καθόσον ἐν γίνεται μετὰ τοῦ νοοῦντος.

4. Ὅτι τὸ νοεῖν τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἡ οὐσία αὐτοῦ. Τὸ γὰρ νοεῖν, ἐνέργεια τοῦ νοοῦντος, ἐν αὐτῷ οὔσα, οὐκ εἰς ἄλλο τι τῶν ἔξω διαβαίνουσα, ὡς τὸ θερμαίνειν εἰς τὸ θερμαινόμενον διαβαίνει. Οὐδὲν γὰρ πάσχει τὸ νοητὸν, ἢ νοεῖται, ἀλλ' ὁ νοῶν τελειοῦται· ὁ δὲ ἐστὶν ἐν τῷ Θεῷ ἡ οὐσία ἐστὶν αὐτοῦ διὰ τὴν ἄκραν ἐνότητα καὶ ἀπλότητα.

5. Ὅτι νοεῖ καὶ τὰ ἕτερα ἑαυτοῦ· πληρέστατα γὰρ νοῶν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, καὶ ὧν ἐστὶν αἰτία αὕτη, γινώσκει ταῦτα· καὶ ὅτι ἡ τῶν ποιημάτων ὁμοιότης ἐστὶν ἐν αὐτῷ νοητῶς, καὶ κατὰ τὸν τοῦ ἐν ᾧ ἐστὶ τρόπον· ὁ δὲ ἐν τινι νοητῶς ἐστὶν οὐχ οἷόν τε μὴ ὑπ' ἐκείνου νοεῖσθαι.

6. Ὅτι νοεῖ αὐτὰ καὶ ἰδίως ἢ διακρίνεται ἀλλήλων. Γινώσκει γὰρ οὐ μόνον τὴν οὐσίαν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τὰ συμβεβηκότα ἐν οἷς ἐστὶ, καὶ τὸ πλῆθος αὐτῶν· πλῆθος δὲ ἄνευ διακρίσεως νοεῖσθαι ἀδύνατον.

7. Ὅτι οὐκ ἐστὶ μεταβατικὴ ἡ γνῶσις αὐτοῦ· οὔτε κατὰ τὸ ἐφεξῆς· ἐν ἐνὶ γὰρ ὁρᾷ πάντα τῆ αὐτοῦ οὐσίᾳ· οὔτε κατ' αἰτίαν, ἡγουν διὰ τῶν ἀρχῶν ἐπὶ τὰ συμπεράσματα· αὕτη γὰρ ἐκείνην προϋποτίθησιν ἡ γνῶσις, καὶ ὅτι αὕτη ἐπὶ τὸ ἥττον γνῶριμον ἀπὸ τοῦ μᾶλλον πρόβεισιν· οὔτε κατὰ ἀνάλυσιν, ὡς τὸ πρᾶγμα ἐν τῇ ἰδίᾳ αἰτίᾳ ὁράται· ἐν ἑαυτῷ γὰρ τὰ ἴδια βλέπει ἀποτελέσματα.

8. Ὅτι αἰτία τῶν ὄντων ἡ τοῦ Θεοῦ ἐπιστήμη, καθόσον ἔχει θέλησιν συνημμένην. Ὅσα δὲ ἄνευ συνημμένης βουλήσεως οἶδεν ὁ Θεός, ἐξ ἧς ῥοπή τις ἐστὶ πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων τῶν τεχνιτῶν ἔχει, τούτοις οὐκ ἐστὶν αἷτιος τοῦ εἶναι.

9. Ὅτι καὶ τὰ μὴ ὄντα ἐπίσταται. Πᾶς γὰρ τεχνίτης ἔχει τινὰ εἶδη γινωσκόμενα αὐτῷ, ἃ οὔπω προήγαγε κατὰ τὴν αὐτοῦ τέχνην. Καὶ ὅτι τὸ νοεῖν τοῦ Θεοῦ ἐστὶ τὸ εἶναι αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτὸ ἀϊδιότητι μετρεῖται, δι' ἧς πάντα ἐστὶν ἐνεστῶτα.

f. 200 10. Ὅτι καὶ τὰ κακὰ γινώσκει. Γινώσκει γὰρ | τὰ ἀγαθὰ τὰ μερικά, ὡς τὰ κακὰ ἀντίκειται· τῶν δὲ ἀντικειμένων ἡ αὐτὴ γνῶσις. Καὶ ὅτι, εἰ ἐν τῷ Θεῷ πάντες οἱ τοῦ ἀγαθοῦ λόγοι, καὶ ὁ λόγος ἐστὶν ᾧ τὸ κακὸν γινώσκεται διὰ τὸ τοὺς λόγους τῶν ἐναντίων ἐν τῇ ψυχῇ μὴ εἶναι ἐναντίους. Καὶ ὅτι τῷ γινώσκειν ἑαυτὸν γινώσκων τὰ ὄντα ἐν οἷς καὶ αἱ στερήσεις, γινώσκει καὶ αὐτὰς καὶ τὰ τοῖς μερικοῖς ἀντικείμενα κακὰ. Οὐ μεταβατικῶς δὲ γινώσκει τὰ κακὰ, ἀλλὰ διὰ τῶν ἀγαθῶν, ὡς εἴρηται. Τὸ γὰρ ἀγαθὸν ὡσπερ τις λόγος ἐστὶ τοῦ κακοῦ, εἰ μηδὲν ἕτερόν ἐστὶ τὸ κακὸν ἢ τοῦ ἀγαθοῦ στερήσις.

11. Ὅτι τὰ μερικά γινώσκει. Πᾶσαι γὰρ αἱ ἐν τοῖς κτίσμασι τελειό-

18 μόνον: peut-être μόνην

τητες καθ' ὑπεροχὴν προῦφεστῶσιν ἐν τῷ Θεῷ· τὸ δὲ γινώσκειν τὰ μερικὰ τελειότης τίς ἐστὶν ἐν ἡμῖν. Καὶ ὅτι ἐφ' ὅσα ἡ δύναμις αὐτοῦ ἐκτείνεται, καὶ ἡ ἐπιστήμη. Ἡ δὲ ποιητικὴ δύναμις οὐ μόνον ἐπὶ εἶδη καὶ τὰ καθόλου, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὴν ὕλην ἐκτείνεται τῷ Θεῷ, καθόσον ἐστὶν ὁμοιότης πάντων· διὰ δὲ τὴν ὕλην τὰ μερικὰ.

12. Ὅτι γινώσκει τὰ ἄπειρα, ὅτι τῶν ἀπείρων αὐτός ἐστιν αἷτιος, καὶ ὅτι ἄπειρον αὐτοῦ ὡς τὸ εἶναι καὶ τὸ νοεῖν, καὶ διὰ τοῦτο τῷ νοεῖν περιλαμβάνει τὰ ἄπειρα.

14. Ὅτι γινώσκει τὰ ἀποφαντικά, οὐ πλάττων οὐδὲ συντιθεὶς ὡς ἡμεῖς· οὐ γάρ ἐστὶν ἐν τῷ θείῳ νῷ σύνθεσις καὶ διαίρεσις· ἀλλ' ἀπλῶς οἶδε τὰ σύνθετα, ὡς ἀπλῶς τὰ ὕλικά.

15. Ὡσαύτως οἶδε καὶ τὰ μεταβλητὰ ἀμεταβλήτως· ἀμετάβλητος γάρ αὐτῷ ἡ ἐπιστήμη ὡς καὶ ἡ φύσις, ἐπεὶ ταῦτόν ἐστιν αὐτῷ ἡ οὐσία καὶ ἡ ἐπιστήμη τῷ πράγματι.

16. Ὅτι ὁ Θεὸς περὶ ἑαυτοῦ μὲν θεωρητικὴν μόνον ἐπιστήμην ἔχει, περὶ δὲ τῶν ἄλλων θεωρητικὴν ὡς πάντα ἀδιαιρέτως εἰδῶς, καὶ πρακτικὴν ὡς πάντα ποιῶν. Τὰ μέντοι φαῦλα, εἰ καὶ μὴ γίνεται ἀπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ τῇ θεωρητικῇ αὐτοῦ ὑποπίπτει γνώσει, ὡς εἴρηται πρότερον· ἔτι δὲ καὶ τῇ πρακτικῇ, οὐδὲν ἤττον ἢ τὰγαθὰ, καθόσον συγχωρεῖ, ἢ κωλύει, ἢ τάττει ἐκεῖνα, ὡς καὶ αἱ νόσοι, τῇ πρακτικῇ ἐπιστήμῃ τοῦ ἱατροῦ, καθόσον αὐτὰς θεραπεύει.

Τριχῶς δὲ ἡ θεωρητικὴ ἐπιστήμη, ὅσον πρὸς τὰ ἐπιστητά, εἰ μὴ εἴη πρακτὰ ὅλως, θεωρητὰ δὲ μόνον, ὡς τὰ φυσικὰ ἢ τὰ θεία· καὶ ὅσον πρὸς τὸν τοῦ ἐπίστασθαι τρόπον, ὡς ὁ τεχνίτης θεωρεῖ τὰ τεχνητὰ κατὰ ἀνά- λυσιν τοῦ συνθέτου εἰς τὰς καθόλου εἰδικὰς ἀρχάς, καὶ οὐ κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ εἶδους εἰς τὴν ὕλην· καὶ ὅσον πρὸς τὸ τέλος, ᾧ διαφέρει ὁ πρακτικὸς νοῦς τοῦ θεωρητικοῦ· τοῦ μὲν γὰρ τέλος, ἡ ἀλήθεια· τοῦ δέ, ἡ ἀρχὴ τῆς πράξεως.

XV. — Περὶ ἰδεῶν.

1. Ὅτι ἀνάγκη ἐν τῷ θείῳ νῷ τιθέναι ἰδέας. Ἰδέα γάρ ἐστὶν ὁμοιότης τοῦ φύσει γινομένου, ὡς ἄνθρωπος ἄνθρωπον γεννᾷ, καὶ πῦρ, πῦρ· ἢ τοῦ τέχνη γινομένου, ὡς ἐν τοῖς διὰ νοῦ ποιούσιν.

2. Ἐπεὶ τοίνυν ὁ κόσμος οὐκ ἀπὸ τύχης, ἀλλ' ὑπὸ Θεοῦ διὰ νοῦ ἐνεργοῦντος παρήχθη, ἀνάγκη εἶναι τι εἶδος ἐν τῷ θείῳ νῷ, οὐ πρὸς ὁμοιότητα γέγονεν ὁ κόσμος· καὶ οὐ μόνον τὴν τοῦ παντὸς ἰδέαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἰδίους πάντων λόγους, ὅπερ οὐ μάχεται τῇ θείᾳ ἀπλότητι. Οὐ γὰρ ὡσπερ εἶδος ᾧ νοεῖται τὸ νοούμενον, ἐστὶν ἐκάστου ἰδέα ἐν τῷ θείῳ νῷ, ἀλλ' ὡς τὸ νοούμενον. Αὐτὸς γὰρ τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν τελείως γινώσκει καθόσον ἐστὶ γνωστή, τουτέστιν οὐ μόνον καθό ἐστὶν ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ

καθό ἐστι μεθεκτὴ ὑπὸ τῶν κτισμάτων καθ' ὁμοιότητα· ἕκαστον δὲ τῶν κτισμάτων ἴδιον ἔχει εἶδος, καθόσον ἀμηγέπη μετέχει τῆς θείας οὐσίας. Οὕτω τοίνυν ὁ Θεός, καθόσον γινώσκει τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν, παράδειγμα καὶ λόγον τοῦδε τοῦ κτίσματος ὡς ἰδέαν ἐκείνου γινώσκει.

3. Εἰσὶ δὲ καὶ πάντων τῶν γινωσκομένων αὐτῷ ἰδέαι· λόγοι γάρ εἰσι τῶν ὄντων, ἐν τῷ θείῳ προϋφεστῶτες νῷ· πάντων δὲ ὁ Θεὸς λόγους ἰδίου ἔχει, ὥστε καὶ πάντων ἰδέας ἢ ὡς παράδειγμα τῶν κατὰ χρόνον δημιουργηθέντων, ἢ ὡς λόγος τῶν γινωσκομένων. Τὸ μέντοι κακὸν οὐ γινώσκειται τῷ Θεῷ ἰδίῳ λόγῳ, ἀλλὰ τῷ τοῦ ἀγαθοῦ· διὸ οὔτε παρα-
10 δειγματικὴ αὐτοῦ οὔτε γνωστικὴ ἰδέα ἐν τῷ Θεῷ.

XVI. — Περὶ ἀληθείας.

1. Ὅτι τὸ μὲν ἀγαθόν, οὗ ἡ ἔφεσις ἐστὶν ἐν τῷ ἐπιθυμητῷ, εἰς δὲ ἔφεσις ῥέπει· ἡ δὲ ἀλήθεια, ἐν τῷ νῷ. Ὡς δὲ τὸ ἀγαθὸν μέτεισιν ἀπὸ
15 τοῦ πράγματος πρὸς τὴν ἔφεσιν, ὡς εἶναι ἀγαθὴν ἔφεσιν τὴν τοῦ ἀγαθοῦ πράγματος, οὕτω καὶ ὁ ἐν τῷ νῷ τοῦ ἀληθοῦς λόγος μέτεισιν ἀπὸ τοῦ νοῦ εἰς τὸ νοητὸν πρᾶγμα, ὡς καὶ αὐτὸ ἀληθὲς λέγεσθαι, ὡς ἀληθῆς οἰκία ἢ ἐμπερής τῇ ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ οἰκοδόμου, καὶ ἀληθῆς λόγος, ὡς τοῦ ἀληθοῦς νοῦ σημεῖον· καὶ οὕτως ἀρχοειδῶς μὲν ἡ ἀλήθεια ἐν τῷ νῷ,
20 δεῦτερον δὲ καὶ τοῖς πράγμασιν, καθόσον πρὸς τὸν νοῦν παραβάλλονται ὡς ἀρχήν.

2. Ὅτι ἡ ἀλήθεια κυρίως ἐστὶν ἐν τῷ συντιθέντι καὶ διαιροῦντι νῷ, ἀλλ' οὐκ ἐν τῇ αἰσθήσει, ἢ τῷ νῷ, τῷ τὸ τί ἦν εἶναι γινώσκοντι.

f. 501 3. Ὅτι τὸ ἐν τοῖς πράγμασιν ἀληθὲς | ἀντιστρέφει τῷ ὄντι κατ' οὐ-
25 σίαν· τὸ δὲ ἐν τῷ νῷ ἀληθὲς ἀντιστρέφει τῷ ὄντι ὡς τὸ δηλωτικὸν τῷ δηλουμένῳ· τὸ γὰρ ὄν καὶ ἀληθὲς λόγῳ διενήνοχε.

4. Ὅτι οὐκ ἀντιστρέφει τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ ἀγαθόν· τὸ γὰρ ἀληθὲς, πρότερον· ἐστὶ γὰρ καὶ ἐν οἷς οὐκ ἐστὶ τὸ ἀγαθόν, οἷον ἐν μαθηματικοῖς· καὶ ὅτι ἡ γνῶσις φύσει τῆς ἐφέσεως προηγείται, ὥστε καὶ τὸ ἀντικείμενον
30 ταύτης, τὸ ἐκείνης.

5. Ὅτι ὁ Θεός ἐστὶν ἡ ἄκρα ἀλήθεια· τὸ γὰρ νοεῖν αὐτοῦ ἐστὶ μέτρον καὶ αἷτιον παντὸς ἄλλου νοῦ, ὡς καὶ τὸ εἶναι αὐτοῦ, παντὸς ἄλλου εἶναι.

6. Ὅτι ἡ ἀλήθεια ἐν μὲν τῷ νῷ ποικίλη ἐστὶ, καὶ ἐν πολλοῖς νοῖς, ἐν δὲ τοῖς πράγμασιν, ἐν ἐκάστῳ, μία τῇ ὁμοιότητι τῆς μιᾶς ἄκρας
35 ἀληθείας.

7-8. Ὅτι ὁ Θεὸς μόνος αἰδῖος, καὶ ἡ ἐν αὐτῷ ἀλήθεια· ἡ δὲ ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ νῷ ἀλήθεια μεταβάλλει διχῶς, ὁμοίότης οὕσα τοῦ πράγματος, ἢ αὐτοῦ τοῦ πράγματος μεταβάλλοντος, ἢ τῆς περὶ αὐτοῦ δόξης, καὶ αὐτὸ μένη· τοῦ δὲ θείου νοῦ τὴν ἀντίληψιν οὐδὲν δύναται διαφυγεῖν.

XVII. — Περὶ ψεύδους.

1. Ὅτι καὶ τὸ ψεῦδος ἐν τῷ νῷ πρώτως εὐρίσκεται, ὅπου καὶ ἡ ἀλήθεια· ἐν δὲ τοῖς πράγμασιν, ὅσον μόνον ἐν τῇ πρὸς τὸν νοῦν τάξει. Ἐπεὶ δὲ ἡρτηνται τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ τὰ τεχνητὰ ὡς τοῦ θεοῦ τὰ φυσικά, τὰ μὲν τεχνητὰ ψευδῆ λέγεται, ἢ ἀποδέουσι τοῦ εἶδους τῆς τέχνης, τὰ δὲ φυσικά οὐκ ἔχουσι τὸ ψεῦδος, εἰ μὴ τὰ ἐκουσίως ποιοῦντα, ἃ δύνανται ἀφιστάνειν ἑαυτὰ τῆς τοῦ θεοῦ νοῦ τάξεως, ἐν ᾧ τὸ κακὸν τῆς ἀμαρτίας συνίσταται, ὃ καὶ σφάλμα καὶ ψεῦδος λέγεται.

2. Ὅτι καὶ ἐν τῇ αἰσθήσει τὸ ψεῦδος ἔστιν, ἀντιλαμβανομένη αὐτῶν ὡς οὐκ εἰσίν, ἐπειδὴ γινώσκει καὶ αὐτὴ τῇ ἐν αὐτῇ αὐτῶν ὁμοιότητι, τριχῶς οὕση ἐν τῇ αἰσθήσει· ἢ πρώτως καὶ καθ' αὐτό, ὡς ἐν ὄψει ἢ τοῦ χρώματος ὁμοιότης καὶ τῶν ἄλλων ἰδίων αἰσθητῶν· ἢ καθ' αὐτό καὶ οὐ πρώτως, ὡς ἢ τοῦ σχήματος ὁμοιότης ἢ τοῦ μεγέθους ἐν ὄψει· ἢ ὡς ἢ τοῦ ἀνθρώπου ὁμοιότης ἐν ὄψει, καθόσον συμβέβηκε τούτῳ τῷ κεχρωσμένῳ εἶναι ἀνθρωπον. Ἐν μὲν τῷ ἰδίῳ αἰσθητῷ οὐ ψεύδεται ἢ αἰσθησις, εἰ μὴ κατὰ συμβεβηκὸς καὶ κατὰ ἀσθενείαν· ἐν δὲ τοῖς κοινοῖς, κατὰ συμβεβηκὸς καὶ χωρὶς ἀσθενείας τῆς αἰσθήσεως.

3. Ὅτι ὁ νοῦς περὶ τὸ τί ἦν εἶναι οὐκ ἀπατάται· ἐν δὲ τῷ συντιθέναι καὶ διαίρειν, ὅταν ἀποδιδῷ τῇ νοηθείσῃ οὐσίᾳ τὸ ἐπόμενον ἢ ἀντικείμενον· οὕτω γὰρ κρίνει περὶ τούτων ὁ νοῦς ὡς ἢ αἰσθησις περὶ τῶν κατὰ συμβεβηκὸς ἢ κοινῶν αἰσθητῶν· ἐν μέντοι τῷ νῷ τὸ ψεῦδος καὶ καθόσον ἀπατάται, καὶ καθόσον αὐτὸ γινώσκει· ἐν δὲ τῇ αἰσθήσει οὐκ ἔστι γινωστόν· διὸ ὁ νοῦς ἐν τῷ γινώσκειν τὰς ἀπλᾶς οὐσίας, ὃ ἔστιν ἄνευ συνθέσεως καὶ διαίρέσεως, οὐ δύναται ψευδῆς εἶναι, ἀλλ' ἢ ἀληθῆς ἔστιν, ἢ οὐδὲν πάντῃ νοεῖ.

4. Ὅτι τὸ ἀληθές καὶ τὸ ψεῦδος ὡς τὰ ἐναντία ἀντίκεινται· τὸ γὰρ ἐναντίον καὶ τίθησιν τι καὶ ἀφορίζει ὑποκείμενον, οὐχ ὡς ἢ ἀπόφασις οὐδὲν τίθησιν οὔτε ἀφορίζει. Ἡ δὲ στέρησις ἀφορίζει μὲν ἑαυτῇ ὑποκείμενον, οὐδὲν δὲ τίθησιν· ἀπόφασις γὰρ ἔστιν ἐν οὐσίᾳ. Οὕτως οὖν καὶ τὸ ψεῦδος τίθησιν τι· ἢ γὰρ δοκεῖ εἶναι ὃ οὐκ ἔστιν, ἢ μὴ εἶναι ὃ ἔστιν· καὶ ὡς τὸ ἀληθές τίθησιν νόησιν ἐξισουμένην τῷ πράγματι, οὕτω τὸ ψεῦδος, μὴ ἐξισάζουσαν.

XVIII. — Περὶ ζωῆς.

1. Ὅτι κυρίως ἐκεῖνα ζῶν ἔχει καὶ ζῶντά εἰσιν, ἅπερ ἑαυτὰ κινεῖ κατὰ τι εἶδος κινήσεως.

2. Ὅτι τὸ ὄνομα τῆς ζωῆς, εἰλημμένον ἀπὸ τοῦ κινεῖν ἑαυτό, οὐ

β ἐν δὲ τοῖς πράγμασιν deux fois répété A 34 Titre en rouge dans la marge
 Δ: Περὶ ζωῆς ἀπλῶς καὶ τῆς θείας

τοῦτο σημαίνει, ἀλλ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν, ἣ κατὰ φύσιν οἰκεῖον τὸ κινεῖν ἑαυτὴν, καὶ διὰ τοῦτο τὸ ζῆν οὐκ ἔστι συμβεβηκὸς κατηγορημα, ἀλλ' οὐσιώδης, εἰ καὶ ἐνίοτε ἤττον κυρίως ἀντὶ τῶν ἐνεργειῶν τῆς ζωῆς λαμβάνεται, ἢ γοῦν τοῦ αἰσθάνεσθαι ἢ νοεῖν.

6 3-4. Ὅτι ἐν τῷ Θεῷ ἐστὶν ἡ ζωὴ κυρίως καὶ μάλιστα, ὅτι ὑπ' οὐδενὸς ἐξωθεν ὄλως κινεῖται, ἀλλὰ πάντα κινεῖ μένων ἀκίνητος· αὐτὸς γάρ ἐστι τὸ ἑαυτοῦ εἶναι ἐν ᾧ ποιεῖ, καὶ τὸ τέλος· διὸ καὶ ἡ ζωὴ αὐτοῦ αἰδῖος, καὶ ἐν αὐτῷ πάντα εἰσὶν, αὐτὴ ἡ θεία ζωὴ ὡς νοούμενα ἐν αὐτῷ, ἐν ᾧ ταυτὸν ἐστὶν ὁ νοῦς καὶ τὸ νοούμενον καὶ αὐτὸ τὸ νοεῖν, ὥστε καὶ τὸ
10 ζῆν, ἢ ἡ ζωὴ αὐτοῦ.

XIX. — Περὶ τῆς θείας βουλήσεως.

1. Ὅτι ἐν τῷ Θεῷ ἐστὶ βούλησις ὡς καὶ νοῦς· τῷ νῷ γὰρ ἡ βούλησις ἔπεται, ὡς καὶ τῷ αἰσθητικῷ ἡ ζωτικὴ ἔφεσις.

15 2. Ὅτι ὁ Θεὸς πρῶτον μὲν θέλει ἑαυτὸν, εἶτα καὶ τὰ ἕτερα αὐτοῦ, οἷς κοινωνεῖ τοῦ ἀγαθοῦ κατὰ τὸ αὐτοῖς δυνατόν, ὃ καὶ ἐπὶ τῶν κτισμάτων ὀρώμεν· ἀλλ' ἑαυτὸν μὲν βούλεται ὡς τέλος, τὰ δ' ἄλλα ὡς πρὸς τὸ τέλος, καθόσον τῇ αὐτοῦ ἀγαθότητι πρέπον ἐστὶν τὸ τὰ ἄλλα ταύτης μετέχειν.

f. 202 3. Ὅτι οὐκ ἐξ ἀνάγκης ὁ Θεὸς θέλει πᾶν ὅπερ θέλει, ἀλλὰ θέλει μὲν τι θελητόν, ἑαυτὸν δηλονότι, | ἐξ ἀνάγκης ἀπλῶς, τὰ δὲ ἕτερα αὐτοῦ, τῇ ἐξ ὑποθέσεως ἀνάγκῃ, καθόσον δηλονότι πρὸς τὴν ἀγαθότητα αὐτοῦ τάττονται ὡς τέλος. Τὰ δὲ πρὸς τὸ τέλος οὐδ' ἡμεῖς ἐξ ἀνάγκης θέλομεν, εἰ μὴ τὰ αὐτὰ εἶεν ὧν ἄνευ ἀδύνατον εἶναι τὸ τέλος, ὥσπερ τὴν τροφήν διὰ τὴν συντήρησιν τῆς ζωῆς, καὶ τὴν ναῦν ἕνεκα τοῦ πλεῦσαι· ἵππου δὲ
25 ἄνευ βαδίζειν δυνατόν. Οὕτω καὶ ὁ Θεός, ἐν οἷς ὑπόκειται θέλων, ἀδύνατον μὴ θέλειν αὐτόν· οὐ γὰρ οἷόν τε τὴν θέλησιν αὐτοῦ μεταβάλλεσθαι.

4. Ὅτι ἡ τοῦ Θεοῦ βούλησις αἰτία ἐστὶ τῶν ὄντων, καὶ θελήσει πάντα ποιεῖ ὁ Θεός, οὐκ ἀνάγκῃ φύσεως.

5. Ὅτι οὐδαμῶς ἡ τοῦ Θεοῦ βούλησις ἄλλην αἰτίαν ἔχει· οὐ γὰρ
30 θέλει τὰ πρὸς τὸ τέλος διὰ τὸ θέλειν τὸ τέλος. Θέλει μέντοι τὰ πρὸς τὸ τέλος τάττεσθαι εἰς τὸ τέλος, μιᾶ ἐπιβολῇ ἄμφω περιλαμβάνων, ὥσπερ εἰ ὁ νοῦς ἅμα τῇ ἀρχῇ ἐνόει καὶ τὸ συμπέρασμα ἐν ἡμῖν, οὐκ ἂν ἦν αἴτιον τῆς τοῦ συμπεράσματος ἐπιστήμης ἢ νόησις τῶν ἀρχῶν· ὥστε οἰκειότερον εἶναι λέγειν, ὅτι θέλει τοῦτο εἶναι ἕνεκα τούτου, ἢ ὅτι τοῦτο θέλει
35 διὰ τὸ θέλειν ἐκεῖνο.

6. Ὅτι ἀναγκαῖον αἰεὶ πληροῦσθαι τὴν θείαν βούλησιν. Τὴν γὰρ καθόλου πάντων τῶν ὄντων αἰτίαν ἀδύνατον μὴ τυγχάνειν τοῦ οἰκειοῦ ἀποτελέσματος. Εἰ δέ τι κατὰ μίαν τάξιν ἀφίστασθαι δοκεῖ τῆς θείας

7 εἶναι ἐν corrigé de εἶδος A

θελήσεως, εἰς αὐτὴν καθ' ἑτέραν τάξιν ἐπανακάμπτει, ὡσπερ ὁ ἁμαρτωλὸς
 τὸ ἐπ' αὐτῷ τῆς θείας θελήσεως ἀφιστάμενος ἐν τῷ ἁμαρτάνειν, πάλιν
 ἐμπίπτει τῇ τάξει τῆς θείας θελήσεως κολαζόμενος διὰ τῆς δικαιοσύνης.
 Τὸ δέ· ὅς καὶ θέλει πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι, νοεῖται ὡς
 ἢ θέλει τοὺς σφύζεσθαι βουλομένους· οὐ γὰρ ἐστὶν ἀληθές, ὅτι μηδεὶς
 ἐστὶν ὃν μὴ θέλει σωθῆναι ἢ ἐκ πάσης τῶν ἀνθρώπων τάξεως, ἢ τῇ
 ἡγουμένη βουλήσει, ἀλλ' οὐ τῇ ἐπομένῃ· ὧν ἡ διάκρισις οὐ κατ' αὐτὴν
 τὴν θείαν βούλησιν, ἀλλὰ κατὰ τὰ θελητά. Θέλει γὰρ ὁ Θεὸς πάντα
 ἀνθρωπον σφύζεσθαι προηγουμένως, ἀλλ' ἐπομένως θέλει τὸν ἁμαρτωλὸν
 κολάζεσθαι, ὡσπερ καὶ ὁ δίκαιος δικαστὴς προηγουμένως θέλει πάντα
 ἀνθρωπον ζῆν, ἐπομένως δὲ τὸν φονέα ἀναρτηθῆναι. Τὸ δὲ προηγουμένως
 θέλειν οὐχ ἀπλῶς ἐστὶ θέλειν ἀλλὰ πῆ· τὸ γὰρ ἀπλῶς τι θέλειν ἐστὶν
 ὅταν ἐκεῖνό τις | θέλη, θεωρηθέντων πάντων τῶν μερικῶν περιστατικῶν, f. 202 v
 ἐν οἷς ἐστὶ τὸ ἐπομένως θέλειν. "Ὅθεν ὁ δίκαιος κριτὴς ἀπλῶς θέλει τὸν
 φονέα ἀναρτηθῆναι, εἰ καὶ πῆ θέλει τοῦτον ζῆν, δηλονότι ὡς ἀνθρωπον. 16
 Καὶ οὕτω δῆλον, ὡς ὅπερ ἂν ὁ Θεὸς ἀπλῶς θέλοι γίνεσθαι, εἰ καὶ τι, ὃ
 προηγουμένως θέλει, οὐ γίνεσθαι.

7. "Ὅτι ἡ τοῦ Θεοῦ θέλησις ἀμετάβλητος, ὡσπερ ἡ οὐσία καὶ ἡ
 ἐπιστήμη, οὐχ ὡσπερ οἱ ἀνθρωποὶ ἀρχόμεθα θέλειν ὃ οὐκ ἐβουλόμεθα,
 καὶ παυόμεθα θέλοντες ὃ ἐβουλόμεθα πρότερον, ἢ ἐκ νέου γινομένου τινὸς
 ἡμῖν ἀγαθοῦ, οὐ οὐχ οἷόν τε τυχεῖν μὴ μεταβαλομένους, ἢ ἄγνοιαν πάσχοντες
 τοῦ συμφέροντος· διὸ καὶ βουλευόμεθα. Εἰ δὲ θέλοι ὁ Θεὸς πραγμάτων
 μεταβολὴν, οἷον νῦν μὲν τοῦτο γίνεσθαι, μετὰ ταῦτα δὲ τοῦναντίον, τοῦτο
 οὐκ ἐστὶ ταῦτόν τῳ μεταβάλλειν τὴν βούλησιν, ἀλλὰ διενηνόχατον.

8. "Ὅτι ἡ τοῦ Θεοῦ θέλησις οὐ πᾶσι τοῖς θελητοῖς ἀνάγκη ἐπιτί- 26
 θησιν, καὶ τούτου αἴτιον ἡ δραστηριότης τῆς θείας θελήσεως. "Ὅταν γάρ
 τις αἰτία πρὸς τὸ ποιεῖν ἢ δραστική, ἔπεται αὐτῇ τὸ ἴδιον ἀποτέλεσμα
 οὐ καθὼ γίνεσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν τοῦ εἶναι καὶ γίνεσθαι τρόπον,
 ὡσπερ τοῦναντίον ἐκ τῆς ἀσθενείας αὐτῆς συμβαίνει· λόγου χάριν, διὰ
 τὴν ἀσθενείαν τῆς ἐν τῷ σπέρματι ποιητικῆς δυνάμεως ὁ υἱὸς ἀνόμοιος 30
 τῷ πατρὶ γεννᾶται ἐν τοῖς συμβεβηκόσι τοῖς πρὸς τὸν τοῦ εἶναι τρόπον
 ἀνήκουσι· καὶ τοῦναντίον αὐτὸ ἐκ τῆς δραστηριότητος αὐτοῦ. Διὰ τὸ τοίνυν
 δραστήριον τῆς θείας θελήσεως, οὐ μόνον ἅπερ θέλει ὁ Θεός, ἀλλὰ καὶ
 ὃν τρόπον θέλει γίνονται πάντα· θέλει δὲ τὰ μὲν ἐνδεχομένως γίνεσθαι,
 τὰ δὲ ἐξ ἀνάγκης, ἴν' ἐν τοῖς οὖσιν ἢ τάξις τῇ συμπληρώσει τοῦ παντὸς 35
 πρέπουσα. Καὶ διὰ τοῦτο, τισὶ μὲν προσήρμοσεν ἀναγκαίας αἰτίας οὐ
 δυναμένας ἀσθενεῖν, τισὶ δὲ ἐνδεχομένας, ἐξ ὧν ἐνδεχομένως τὰ ἀποτελέσ-
 ματα προῖασιν. Καὶ οὐ διὰ τοῦτο ἐνδεχομένως ἐκ Θεοῦ γίνονται αὐτὰ

διὰ τὸ ἐνδεχόμενον τῶν προσεχῶν αἰτίων, ἀλλὰ διότι ὁ Θεὸς θέλει ἐνδεχομένως αὐτὰ ἀποβρίναι, καὶ ἐνδεχομένας αἰτίας αὐτοῖς προητοίμασεν.

9. Ὅτι οὐ βούλεται τὰ κακὰ ὁ Θεός. Ἡμεῖς μὲν γάρ, εἰ καὶ μὴ ἐφιέμεθα τοῦ κακοῦ ἢ κακόν· ἀδύνατον γὰρ τοῦτο ἢ φυσικῇ ἐφέσει, ἢ ζώῳδει, ἢ νοερά· ἀλλὰ καθόσον ἀγαθῷ τινι συνημμένον ἐστίν, ὡς ὁ λέων τὴν ἔλαφον ἀποκτείνων, τὴν τροφήν βούλεται, ἢ ἔπεται ὁ φόνος τοῦ ζώου· καὶ ὁ λαγνεύων τὴν ἡδονὴν βούλεται, ἢ συνηπται τὸ αἰσχὸς τῆς ἀμαρτίας· καὶ ἀδύνατον ἂν ἦν ἐφείπει εἶναι τοῦ κακοῦ ὅπως οὖν ἡμῖν, εἰ μὴ τις μᾶλλον ἐπεθύμει τοῦ ἀγαθοῦ ἢ συνηπται τὸ κακόν ἢ τοῦ ἀγαθοῦ, οὐδὲ διὰ τὸ κακόν στερεῖται. Ἄλλ' ὁ Θεὸς οὐδὲν ἀγαθὸν μᾶλλον τῆς ἑαυτοῦ ἀγαθότητος θέλει. Θέλει μέντοι ἕτερον ἀγαθὸν ἑτέρου μᾶλλον· ὅθεν τὸ τῆς ἀμαρτίας αἰσχὸς οὐδένα τρόπον ὁ Θεὸς θέλει, ὃ ἐστὶ στέρησις τῆς πρὸς τὸ θεῖον ἀγαθὸν τάξεως. Τὸ δὲ κακόν τῆς φυσικῆς ἀσθενείας, ἢ τὸ τῆς δίκης, θέλει τῷ θελεῖν ἀγαθόν τι ἢ συνηπται τὸ τοιοῦτον κακόν· τῷ γὰρ τὴν δικαιοσύνην θέλει θέλει τὴν δίκην, καὶ τῷ τὴν τάξιν τῆς φύσεως τηρεῖσθαι βούλεσθαι θέλει τινὰ φύσει φθειρεσθαι.

10. Ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει αὐτεξούσιον, ἡγουν ἐλευθερίαν θελήσεως, πρὸς τὰ οὐκ ἐξ ἀνάγκης αὐτῷ θελητά· τὴν δὲ οἰκείαν ἀγαθότητα ἐξ ἀνάγκης θέλει. Ἐν δὲ τοῖς ἐξ ἀνάγκης θελητοῖς οὐκ ἐστὶ τὸ αὐτεξούσιον, οὐδ' ἐν ἡμῖν, ὅταν φύσει τινὸς ἐφιώμεθα.

12. Ὅτι σημεῖα τῆς θείας περὶ ὀτιοῦν βουλήσεως πέντε· κώλυσις, ἐντολή, βουλή, ἐνέργεια, καὶ παραχώρησις. Καὶ ἐστὶν ἐνέργεια μὲν, τὸ δι' ἑαυτοῦ τι ποιεῖν· συγχώρησις δέ, τὸ μὴ κωλύειν τὸν ἐνεργοῦντα· ἐντολή δέ, τὸ ἕτερον τάττειν πρὸς τὸ ποιεῖν τι καὶ ἀναγκαίως πρὸς τοῦτο ἐνάγειν· βουλή δέ, τὸ προτρέπειν ἢ τὸ ἄλλως πως πιθανῶς ἐνάγειν· κώλυσις δέ, τὸ εἶργειν ἄλλον πράττειν ὅπερ αὐτὸς ὁ κωλύων οὐ βούλεται.

XX. — Περὶ τῆς θείας ἀγάπης.

1. Ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει ἀγάπην, ὅτι καὶ θέλησιν. Πρώτη γὰρ τῆς θελήσεως κίνησις καὶ πάσης τῆς ἐν τῇ ἐφέσει δυνάμεως ἢ ἀγάπη ἐστὶ, καὶ πᾶσαι αἱ ἄλλαι τῆς ἐφέσεως κινήσεις προϋποτιθέασιν τὴν ἀγάπην ὡς περὶ πρώτην ῥίζαν· ἐπιθυμία γάρ, καὶ χαρὰ, καὶ λύπη καὶ τὰ τοιαῦτα ἕνεκεν τοῦ ἀγαπωμένου ἀγαθοῦ εἰσὶν, καὶ ἐν τῷ Ἰωάννῃ λέγεται· „Ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν“.

2. Ὅτι πάντα τὰ ὄντα ἀγαπᾷ· ἀγαπᾷν γάρ τι ἐστὶ τὸ θελεῖν αὐτῷ τι ἀγαθόν· πᾶσι δὲ τοῖς οὖσι θέλει τι ἀγαθόν ὁ Θεὸς ἐκάστῳ. Ἄλλως δὲ ἀγαπᾷ ἢ ἡμεῖς· ἢ γὰρ ἡμετέρα θέλησις οὐκ αἰτία τῆς ἀγαθότητος τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ὑπὸ ταύτης μᾶλλον κινεῖται ὡς ἀντικειμένου. Τὸ γὰρ

ἀγαθὸν τὸ ἐν τῷ πράγματι ὄν, ἢ δοκοῦν, προκαλεῖται τὴν ἡμετέραν ἀγάπην, ἣ θέλομεν ἐκείνῳ, ὃ ἔχει ἀγαθόν, συντηρεῖσθαι, καὶ ὃ μὴ ἔχει προστίθεσθαι. | Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ ἀγάπη ἀναβλύζει τὴν ἐν τοῖς πράγμασιν f. 208 ἀγαθότητα, καὶ ταύτης αἰτία ἐστίν.

Εἴρηται δὲ καὶ ἐν ἐνδεκάτῳ τῆς Σοφίας· „Ἀγαπᾶς πάντα τὰ ὄντα, 5 καὶ οὐδὲν μισεῖς ὧν ἐποίησας“. Τὸ δὲ τοῦ Δαυίδ· „Ἐμίσησας πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν“ ἀληθές ἐστίν· τοὺς γὰρ ἀμαρτωλοὺς ἀγαπᾶ μὲν ἡ φύσις τινάς· οὕτω γὰρ καὶ εἰσὶ καὶ παρ' αὐτοῦ εἰσίν· ἡ δὲ ἀμαρτωλοί, οὐδ' εἰσίν, ἀλλὰ τοῦ ὄντος ἀποπεπτώκασιν, καὶ τοῦτ' ἐν αὐτοῖς οὐκ ἐστίν ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ὅθεν ὑπ' αὐτοῦ καὶ κατὰ τοῦτο μισοῦνται. 10

3. Ὅτι ἄλλο μᾶλλον ἄλλου ἀγαπᾶ, οὐ κατὰ τὴν ἐνέργειαν τῆς θελήσεως, ὡς οὐσαν μᾶλλον ἢ ἦττον· ἀγαπᾶ γὰρ πάντα μιᾶ καὶ ἀπλῆ τῆς θελήσεως ἐνεργείᾳ καὶ αἰεὶ ὡσαύτως ἐχούσῃ, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀγαθὸν ὃ βούλεται τῷ ἀγαπώμένῳ. Δυνατὸν γὰρ μείζον τινὶ βούλεσθαι ἀγαθὸν ἢ ἄλλῳ, εἰ καὶ μὴ μᾶλλον ἐπιτεταμένη θελήσει. Εἰ τοίνυν ἡ τοῦ Θεοῦ 15 ἀγάπη αἰτία τῆς ἀγαθότητος τῶν πραγμάτων, πῶς ἂν ἦν ἄλλου ἄλλο βέλτιον, εἰ μὴ μείζον ἀγαθὸν ὁ Θεὸς ἐβούλετο ἐνὶ ἡ ἐτέρῳ;

4. Διὸ καὶ μᾶλλον ἀγαπᾶ τὰ βελτίω, μείζον ἀγαθὸν αὐτοῖς τοιούτοις οὗσι βουλόμενος.

Εἰ δὲ „τοῦ ἰδίου οὐκ ἐφείσατο Υἱοῦ ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέ- 20 δωκεν“, οὐ διὰ τοῦτο πλέον αὐτοῦ ἡμᾶς ἠγάπησεν· τῷ γὰρ ἀγαπᾶν τὴν ἡμῶν σωτηρίαν παρέδωκεν· ἀλλ' αὐτὸν κἂν τούτῳ πλέον ἠγάπηκεν. Οὕτε γὰρ τῆς ἀξίας ἀπώλετό τι τοῦ Υἱοῦ, διὰ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν θάνατον, ἀλλὰ καὶ „ἔλαβεν ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα“, τὸ τοῦ εἶναι Θεὸν ἀληθῆ. Καὶ καθ' Ἡσαΐαν· „Ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ὄμου αὐτοῦ γέγονεν“. 25

Καὶ τὸ ἐν τῷ Λουκᾶ δὲ οὐ προσίσταται, ὅτι „χαρὰ γίνεται ἐν οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ ἀμαρτωλῷ μετανοοῦντι ἢ ἐπὶ ἐνενήκοντα δικαίοις. Οἱ γὰρ μετανοοῦντες καὶ οἱ μὴ ἀμαρτόντες ἑκάτεροι ὑπερέχουσι καὶ ὑπερέχονται, καὶ βελτίους εἰσίν ἐν ἑκατέροις οἱ πλέον ἔχοντες χάριτος, καὶ μᾶλλον διὰ τοῦτο ἠγαπημένοι. Τῶν δ' ἄλλων ὁμοίων μενόντων, βέλτιόν ἐστὶ τὸ μὴ 30 ἀμαρτεῖν, καὶ μᾶλλον ἀγαπώμενον. Χαίρει δὲ ἐπὶ τῷ μετανοοῦντι πλέον διὰ τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον τοὺς τοιούτους ἀσφαλεστέρους καὶ μετρίους καὶ θερμότερους γίνεσθαι· „Ὡς εἰ τις ἡγεμῶν πλέον ἀγαπῶν στρατιώτην μετὰ φυγὴν καὶ ἐπιστροφὴν τὸν ἐχθρὸν ἀνδρείως πιέζοντα τοῦ μήτε φυγόντος, μήτ' ἀνδρείας τι δεῖγμα ἐξενεγκόντος“· καὶ ἄλλως, τὸ αὐτὸ δῶρον 35

5 Sap. 11, 25   6 Ps. 5, 6   18 λύσις ἐνστάσεως en marge add A
20 Rom. 8, 32   24 τὸ τοῦ sic A   Phil. 2, 9   25 Is. 9, 6   26 ἐτέρας ἐνστά-
σεως λύσις add A   Luc. 15, 7   33 Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου en marge add A. La
citation commence à: ὡς εἰ τις ἡγεμῶν

f. 204 τῆς χάριτος πλέον ἐστὶ τῷ | μετανοοῦντι καὶ δίκην ὀφείλοντι παρατιθέμενον ἢ τῷ μὴ ἁμαρτάνοντι καὶ μὴ ὀφείλοντι, ὡσπερ ἑκατὸν τάλαντα μείζον δῶρόν ἐστι πέννητι δεδομένα ἢ βασιλεῖ.

6 XXI. — Περὶ τῆς θείας δικαιοσύνης καὶ ἐλεημοσύνης.

1-2. "Ὅτι ἐν τῷ Θεῷ ἐστὶ δικαιοσύνη, οὐχ ἡ ἀμοιβαία, ἡ διεξακτική τῶν ἀμοιβῶν καὶ κοινωνιῶν, τοῦ Ἀποστόλου ἐν τοῖς πρὸς Ῥωμαίους λόγοντος· „Τίς πρῶτος δέδωκε, καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ;" ἀλλ' ἡ διανεμητική, ἡ διδοῦσα ἐκάστῳ κατὰ τὴν ἀξίαν, οἰκονόμῳ καὶ διοικητῇ πρέπουσα, ἣν μαρτυρεῖ τῷ Θεῷ ἡ τοῦ παντὸς τάξις κἂν τοῖς φυσικοῖς ἐκουσίοις δεικνυμένη, ἣτις καὶ ἀλήθεια ὀνομάζεται, καὶ νόμος αὐτοῦ, ὡς ἐν τοῖς Ψαλμοῖς· „Ἐλεος καὶ ἀλήθεια συνῆντησαν", ἡγουν δικαιοσύνη.

3. "Ὅτι τὴν ἐλεημοσύνην ἀποδίδοσθαι δεῖ τῷ Θεῷ μάλιστα, ὡς ἐν τοῖς Ψαλμοῖς· „Ἐλεήμων καὶ οἰκτίρμων ὁ Κύριος", κατὰ τὸ ἀποτέλεσμα 15 μέντοι, οὐ κατὰ τὴν τοῦ πάθους διάθεσιν· οὐ γὰρ ὡς ἐπὶ τῇ ἄλλου ταλαιπωρίᾳ λυπούμενος καὶ συναλγῶν, ἀλλ' ὡς τῇ τελείᾳ ἀγαθότητι ἀπελαύνων καὶ ἀναιρῶν τὴν ταλαιπωρίαν, δηλονότι τὰς στερήσεις ἀπάσας. Δεῖ δὲ εἰδέναι, ὅτι τὸ χαρίζεσθαι τοῖς οὐσι τὰς τελειότητας, ἀπλῶς μὲν θεωρούμενον, τῇ θείᾳ ἀγαθότητι προσήκει· ὡς δὲ ἀντιμετρούμενον, τῇ 20 δικαιοσύνῃ· ὡς δὲ μὴ διὰ τὸ λυσιτελοῦν αὐτῷ, ἀλλὰ διὰ μόνην τὴν ἀγαθότητα, τῇ ἐλευθεριότητι· ὡς δὲ διὰ τῶν τελειοτήτων, πάσης στερήσεως καὶ ἐνδείας ἀπελαυνομένης, τῇ ἐλεημοσύνῃ. Καὶ ἐστὶν ἡ ἐλεημοσύνη δικαιοσύνης ὑπερβολή.

4. "Ὅτι ἐν παντὶ τοῦ Θεοῦ ἔργῳ εὐρίσκεται δικαιοσύνη καὶ ἔλεος, 25 κατὰ τὸ ἐν Ψαλμοῖς· „Πᾶσαι αἱ ὁδοὶ Κυρίου, ἔλεος καὶ ἀλήθεια", ἡγουν δικαιοσύνη· ὡς γὰρ ἀδύνατον ποιῆσαι τι τὸν Θεόν, ὅπερ οὐκ ἀνῆκει τῇ ἀγαθότητι αὐτοῦ καὶ σοφίᾳ, καὶ τῇ ὀφειλομένῃ τάξει καὶ ἀναλογίᾳ, δικαιοσύνη· ὡς δὲ καὶ κατὰ τὰ ὀφειλόμενά τινι κτίσματι δι' ἄκραν ἀγαθότητα ἀφθονώτερον τῆς ἀξίας ἐκάστου ἐπιχωρηγοῦντος, σύνεισιν ἄμφω. 30 Διαιροῦνται δὴ πῶσποτε ἐν τῷ λόγῳ ἡμῶν διὰ τὸ ἐν τισὶ φαίνεσθαι μᾶλλον τούτων ἐκάτερον. Τὸν γὰρ ἀσεβῆ δικαίως κολάζων, ἔλεει τὴν τιμωρίαν ἐπικουφίζων, ἢ ἥττον τῆς ἀξίας τιμωρούμενος· τὸν δ' εὐσεβῆ δικαιοῖ ἅμα καὶ ἐλεῶν, ὅταν διὰ τὴν ἀγάπην τὰ ἁμαρτήματα συγχωρῇ, f. 204 ὡς ἐν τῷ Λουκᾶ λέγεται, | ὅτι· „Ἀφείθησαν τῇ Μαγδαληνῇ αἱ ἁμαρτίαι, 85 διότι ἠγάπησε πολὺ". Καὶ τῶν δικαίων δὲ πιεζομένων, ἡ δικαιοσύνη καὶ τὸ ἔλεος φαίνεται. Εἴ τι γὰρ πρόσεστιν αὐτοῖς ῥύπου καθαιρόμενοι, πάντῃ πρὸς Θεὸν ἀναβλέπουσιν, καὶ τοῖς ἐν τῷ κόσμῳ πιέζουσιν ἐκεῖ βαδίζειν ἀμεταστρεπτί συνελαύνοντα. Ἄλλὰ καὶ τῷ δημιουργεῖν ἐνεισιν ἄμφω· εἰ

καὶ μὴ προϋποτιθέναι δοκεῖ ἢ δημιουργία, ὡς ταῦτα προϋποτιθέασιν, προϋπόκεινται μάλιστα ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ γνώσει τὰ ὄντα καὶ ἢ δημιουργία αὐτῶν· ὅπου ὁ τῆς δικαιοσύνης σφίζεται λόγος, ὅτι παρήγαγεν εἰς τὸ εἶναι τὰ πράγματα κατὰ τὴν θείαν ἀγαθότητα καὶ σοφίαν προσήκον, καὶ ὁ τοῦ ἐλέους τρόπον τινά, καθόσον τὰ πράγματα ἀπὸ τοῦ μὴ εἶναι εἰς τὸ εἶναι μεταβέβληνται.

XXII. — Περὶ τῆς θείας προνοίας.

1. Ὅτι ἀνάγκη τιθέναι ἐν Θεῷ πρόνοιαν, ὡς ἐν τῇ Σοφίᾳ λέγεται· „Σὺ δὲ πατήρ, κυβερνῶν πρόνοια“· καὶ ἔστιν ἐν τῷ Θεῷ ἢ πρόνοια ὁ ¹⁰ λόγος τῆς πρὸς τὸ τέλος τάξεως τῶν πραγμάτων, οὐχ ὡς ἐν ἀνθρώποις ἢ πρόνοια τὸ εἰς τὸ τέλος τάττειν τὰ ἄλλα ἐστίν· ἢ τῇ πρὸς αὐτοὺς παραθέσει, πρὸς τὸ τῆς ζωῆς δηλαδὴ τέλος· ἢ τῇ πρὸς τοὺς ὑποτεταγμένους, οἰκίαν δηλαδὴ ἢ πόλιν ἢ βασιλείαν, ὡς „ὁ πιστὸς δούλος καὶ φρόνιμος ὃν κατέστησεν ὁ κύριος αὐτοῦ ἐπὶ τὴν οἰκίαν αὐτοῦ“. Οὕτω γὰρ ¹⁵ οὐ δύναται τῷ Θεῷ ἀρμόζειν ἢ πρόνοια· ἐν αὐτῷ γὰρ τῷ Θεῷ οὐδὲν ἐστὶν ὃ τάττεσθαι δεῖ πρὸς τὸ τέλος, αὐτοῦ ὄντος τοῦ ἐσχάτου τέλους.

2. Ὅτι πάντα ὑποτέτακται τῇ θείᾳ προνοίᾳ, οὐ καθόλου μόνον ἀλλὰ καὶ καθ' ἕκαστον, ἐπεὶ τὸ τοῦ Θεοῦ αἰτιῶδες εἰς πάντα τὰ ὄντα ἐκτείνεται οὐ μὲχρι μόνων τῶν τοῦ εἴδους ἀρχῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν τοῦ ἀτόμου· οὐδὲ ²⁰ τῶν ἀφθάρτων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν φθαρτῶν. Καὶ διὰ τοῦτο τὰ ἀμηγέπη τοῦ εἶναι μετέχοντα ἐκ τῆς πρώτης πάντων αἰτίας δεῖ καὶ παρ' αὐτῆς εἰς τέλος τετάχθαι, καὶ ἢ μετέχει τοῦ εἶναι, ταύτῃ καὶ τοῦ τέλους τυγχάνειν· τὸ δὲ ἐστὶ τὸ προνενοησθαι, ἐπεὶ ἢ πρόνοια οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἐν Θεῷ ἢ λόγος τῆς εἰς τὸ τέλος τῶν ὄντων τάξεως. Πάντα δὲ ὑπόκεινται τῇ θείᾳ ²⁵ τάξει, ὡς τῇ τάξει τῆς τέχνης πάντα τὰ τεχνητὰ αὐτῇ.

Τὰ δὲ ἐκ αὐτομάτου λεγόμενα ἢ ἀπὸ τύχης εἶναι, τὴν τῆς μερικῆς αἰτίας τάξιν ἐκφεύγοντα οὕτω λέγονται, τὴν δὲ τῆς καθόλου αἰτίας οὐ δυνάμενα ἐκφυγεῖν, κατὰ πρόνοιαν εἰσὶν, ὡσπερ δυοῖν δούλων συνδρομή, εἰ ἐξ αὐτομάτου ἐστὶν ὅσον | κατ' αὐτούς, προνενοημένη μέντοι ἐστὶν ὅσον f. 205 παρὰ τοῦ δεσπότη, ἀποστείλαντος ἐκ προνοίας εἰς ἓνα τόπον, ἀγνοοῦντος τοῦ ἐτέρου περὶ τοῦ ἐτέρου.

Καὶ εἰ ἐν τῷ Ἐκκλησιαστικῷ λέγεται, „ὅτι ὁ Θεὸς ἀφῆκε τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ χειρὶ τῆς βουλῆς αὐτοῦ“, ὃ περὶ τῶν ἀμαρτωλῶν μάλιστα ἀληθές, οὐ τὸ εἶναι ἔξω τῆς θείας προνοίας τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ μὴ ³⁵ προδιατετυπῶσθαι τούτῳ δύναμιν ἐνεργητικὴν εἰς ἓν ὠρισμένην, ὡς τὰ φυσικά, δηλοῖ. Εἰ γὰρ καὶ αὐτεξουσίως ζῆ ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπεὶ ἢ τοῦ

10 Sap. 14, 3   14 Matth. 24, 45   28 ἐκφεύγοντα corrigé de ἐκφεύγονται A
33 λύσις ἐνστάσεως en marge add A   Eccli. 15, 14